

SOCIOLOGIJA

I. SVRHA I CILJ

Društvene promjene, koje su se dogodile u Republici Hrvatskoj, nedvojbeno znače izazov za sociologiju kao znanost. Neki se procesi u našem društvu zbivaju vrlo brzo i u gotovo pokusno čistim uvjetima tako da problem nije samo u tome mogu li sociolozi dovoljno brzo reagirati nego i u tome ima li sociologija kao disciplina dovoljno razvijen kategorijski aparat za razumijevanje aktualnih društvenih zbivanja. Svaka znanost, društvena osobito, dijeli sudbinu društva u kojemu djeluje, a posebice to vrijedi za sociologiju, kojoj je društvo predmetom bavljenja. Drugim riječima, ne samo da se mijenja položaj sociologije unutar znanstvene podjele rada nego se, izgleda, mora početi mijenjati i percepcija sociologije u javnosti i kao struke i kao discipline. Proces deideologizacije proizveo je, istodobno s ostalima društvenim procesima, dva učinka. Prvo, društveni su se problemi pokazali u svojoj punini, što sociologiji omogućuje da izravno pristupi ispunjenju praktičnoga dijela svoje društvene zadaće. Drugo, proces deideologizacije društvenoga, a prema tome i znanstvenoga života, stvorio je komunikacijske kanale prema svjetskoj sociologiji tako da možemo očekivati utjecaje teorijskih i istraživačkih dostignuća iz svijeta, ali i doprinose naših sociologa svjetskoj sociologiji.

II. PROGRAMSKA GRAĐA

1. ZADACJE

Promjena društvenoga položaja sociologije, iako tek na samom početku, vidljiva je već sada u poboljšanom položaju naše discipline u sustavu izobrazbe. Zadaća je ovoga predmeta da potvrdi kako su sociološke spoznaje i poseban sociološki pogled na društvo neizostavne sastavnice naboazbe svakoga građanina modernoga društva. Javna komunikacija prepuna je pseudosocioloških zamisli i izričaja, što je i razumljivo budući da svatko tko živi i djeluje u nekoj zajednici ima potrebu razumjeti i objasniti procese, koji utječu i na njegov život. Posebnost je sociološke perspektive u tome što, uvažavajući samostalnost i stvaralaštvo pojedinaca, naglašava posebnost koju donosi međuzavisnost mnoštva pojedinaca, potvrđujući tako ponovnu opravdanost Durkheimova gledišta da je društvo stvarnost sui generis, što se ponaša po vlastitim zakonitostima. Sociološka poduka postupnim i sustavnim uvođenjem u takav način gledanja na društvo omogućuje zaključivanje, koje ne mora uvijek biti u skladu sa svakodnevnim iskustvom.

2. SADRŽAJI

PROGRAM A (70 sati)

- 2.1. Sociologija: znanstveni pogled na društvo
  - 2.1.1. Čime se bavi sociologija?
  - 2.1.2. Odnos sociologije prema drugim društvenim znanostima.
  - 2.1.3. Posebnost sociološke perspektive.
  - 2.1.4. Sociologija i svakodnevno iskustvo.
  - 2.1.5. Namjeravane i nenamjeravane posljedice djelovanja.
  - 2.1.6. Makrosociologija i mikrosociologija.
  - 2.1.7. Sociološka pitanja: činjenična, usporedna, razvojna i teorijska.

2.2. Kako istraživati društvene pojave

- 2.2.1. Pretpostavke znanstvenoga istraživanja.
- 2.2.2. Problemi sociologijskoga istraživanja.
- 2.2.3. Osnovni pojmovi sociologijskoga istraživanja.
- 2.2.4. Model znanstvenoga istraživanja.
- 2.2.5. Metode i tehnike sociologijskih istraživanja
  - a) Anketa,
  - b) Intervju,
  - c) Promatranje,
  - d) Pokus,
  - e) Analiza sadržaja.

2.2.6. Kodeks istraživača.

2.3. Kultura

- 2.3.1. Sociološka definicija kulture.
- 2.3.2. Priroda i kultura.
- 2.3.3. Kultura i društvo.
- 2.3.4. Značajke i sastavnice kulture
  - a) Simboli,
  - b) Jezik,
  - c) Norme: folkways, mores, tabui, zakoni,
  - d) Vrijednosti.
- 2.3.5. Jedinstvo i mnogostrukost kulture
  - a) Kulturne univerzalije,
  - b) Razlike među kulturama: etnocentrizam i kulturni relativizam,
  - c) Razlike unutar kulture: supkultura i kontrakultura,
  - d) Etničke skupine i nacije,
  - e) Manjine.

2.3.6. Kultura i društvena promjena.

2.3.7. Kulturna raznolikost u Hrvatskoj i na prostoru bivše Jugoslavije.

2.4. Društvo

2.4.1. Pojam društvenoga ustroja.

2.4.2. Društveni položaji i društvene uloge

- a) Društveni položaji: pripisani i postignuti društveni položaj,
- b) Društvene uloge: idealna i zbiljska uloga, skup uloga, napetosti i sukobi uloga.

2.4.3. Društvene skupine i organizacije

- a) Što su društvene skupine?
- b) Na čemu se zasnivaju društvene skupine?
- c) Tipovi društvenih skupina: primarne i sekundarne; referentne, terapijske skupine,
- d) Skupna dinamika: rukovođenje u skupini, skupina gledišta, konformnost,
- e) Udruge: formalne i neformalne udruge, ustroj, okolina, upravljanje i odlučivanje u udruzi; birokracija, Weberova analiza birokracije, funkcije i disfunkcije birokracije.

2.4.4. Društvene institucije

- a) Osnovne značajke institucija,
- b) Osnovne društvene institucije: ekonomske, političke, religijske, obrazovne.

- 2.4.5. Tipovi društva: lovačka, sakupljačka, nomadska, poljoprivredna, industrijska, postindustrijska.
- 2.4.6. Objašnjenje društvenih promjena: izvori promjena; objašnjenja promjena: cikličke, evolucionističke, konfliktne i funkcionalističke teorije.
- 2.4.7. Društveni pokreti: definicija društvenoga pokreta; tipovi društvenih pokreta: revolucionarni, reformistički, ekspresivni, pokreti otpora; uzroci društvenih pokreta: relativna deprivacija i mobilizacija resursa.
- 2.5. **Socijalizacija**
- 2.5.1. Određenje pojma socijalizacije; naslijede i okolina.
- 2.5.2. Formiranje ideje o "Ja" (Cooley, Mead).
- 2.5.3. Čimbenici socijalizacije: obitelj, vršnjaci, škola, crkva, medij javnoga priopćavanja, ostale skupine.
- 2.5.4. Tipovi socijalizacije: primarna, sekundarna, anticipatorna.
- 2.5.5. Životni ciklus: djetinjstvo, adolescencija, zrelost, starost.
- 2.6. **Socijalna međuzavisnost**
- 2.6.1. Svakodnevni život kao predmet sociološkoga proučavanja.
- 2.6.2. Različiti pristupi izučavanju međuzavisnosti
- Simbolički interakcionizam,
  - Dramaturška perspektiva,
  - Etnometodologija,
  - Teorija socijalne razmjene.
- 2.6.3. Komunikacija
- Verbalna komunikacija,
  - Neverbalna komunikacija.
- 2.6.4. Svakodnevni život u kulturnoj i povijesnoj perspektivi.
- 2.7. **Socijalna kontrola i devijantnost**
- 2.7.1. Funkcionalna osnova normi.
- 2.7.2. Devijantnost kao socijalno određeno ponašanje.
- 2.7.3. Socijalna kontrola.
- 2.7.4. Društvene funkcije devijantnosti.
- 2.7.5. Sociološka objašnjenja devijantnosti
- Teorija strukturalnoga pritiska,
  - Teorija kulturne transmisije,
  - Konfliktna perspektiva,
  - Teorija etiketiranja.
- 2.7.6. Koncept mentalne bolesti: dijagnoza i prinuda, politika, društveni pritisak i psihijatrija.
- 2.8. **Kolektivno ponašanje**
- 2.8.1. Priroda kolektivnoga ponašanja.
- 2.8.2. Disperzirano kolektivno ponašanje: glasine, moda, masovna histerija, panika.
- 2.8.3. Konvergirajuće kolektivno ponašanje: gomila (slučajna, konvencionalna, ekspresivna, aktivna); zajedničke značajke gomile: sugestibilnost, deindividualizacija, neranjivost.
- 2.8.4. Pretpostavke i objašnjenja kolektivnoga ponašanja.
- 2.8.5. Publika; javno mnijenje.
- 2.9. **Socijalna stratifikacija i mobilnost**
- 2.9.1. Ljudska društva i nejednakosti: kaste, staleži, klase.
- 2.9.2. Dimenzije stratifikacije: moć, bogatstvo, prestiž.
- 2.9.3. Objašnjenja nejednakosti
- Marxova teorija stratifikacije,
  - Weberova teorija stratifikacije,
  - Funkcionalistička teorija stratifikacije,
  - Novija objašnjenja stratifikacija: E.O.Wright i F. Parkin,
  - Oblici i osnove nejednakosti: izobrazba, spol, dob, etnicitet.
- 2.9.4. Socijalna mobilnost
- Oblici socijalne mobilnosti,
  - Otvorena i zatvorena društva,
  - Mogućnosti socijalne mobilnosti,
  - Socijalna mobilnost u Hrvatskoj.
- 2.10. **Obitelj, brak i srodstvo**
- 2.10.1. Definicija obitelji.
- 2.10.2. Uloge obitelji
- Ekonomska uloga,
  - Politička uloga,
  - Socijalizacijsko-obrazovna uloga,
  - Reproduktivna uloga,
  - Religijska uloga.
- 2.10.3. Ustroj obitelji
- Brak.
- 2.10.4. Promjene i problemi u obitelji
- Zaposlena žena,
  - Razvod braka,
  - Djeca,
  - Nasilje u obitelji.
- 2.10.5. Alternativni stilovi života: samačko domaćinstvo, kohabitacija, samohrani roditelji, homoseksualni parovi, komune.
- 2.11. **Religija**
- 2.11.1. Sociologijsko određenje religije.
- 2.11.2. Magija i religija.
- 2.11.3. Uloge religije.
- 2.11.4. Klasični predstavnici sociologije religije: Marx, Durkheim, Weber.
- 2.11.5. Vrste religijskih udruga.
- 2.11.6. Proces sekularizacije.
- 2.11.7. Religija i društvena promjena.
- 2.11.8. Religijske zajednice u Hrvatskoj.
- 2.12. **Ekonomske institucije i podjela rada**
- 2.12.1. Ekonomski sustav: suvremeni ekonomski sustav, korporativni kapitalizam, svjetska ekonomija i multinacionalne kompanije.
- 2.12.2. Ekonomski proces: proizvodnja, raspodjela, potrošnja.

2.12.3. Razmjena

- a) Tradicionalna proizvodnja i razmjena,
- b) Tržište.

2.12.4. Podjela rada: društvena i tehnička.

2.12.5. Razvoj tehnologije i društvene posljedice

- a) Društvene posljedice zanatske tehnologije,
- b) Društvene posljedice mehanizirane tehnologije,
- c) Društvene posljedice automatske tehnologije,
- d) Društvene posljedice informatičke tehnologije.

2.12.6. Tržište radne snage i sindikati zaposlenost i nezaposlenost.

1.12.7. Zanimanja i profesije.

2.13. Političke institucije

2.13.1. Što je politika?

2.13.2. Moć, vlast i država

- a) Nastanak i društvene osnove države,
- b) Tipovi vlasti: tradicionalna, karizmatička i racionalna,
- c) Modeli moći: marksistički, elitistički i pluralistički,
- d) Demokracija: reprezentativna i participativna,
- e) Političke stranke.

2.13.3. Civilno društvo.

2.14. Izobrazba

2.14.1. Razvoj pismenosti i školstva.

2.14.2. Izobrazba i društvene nejednakosti

- a) Jezični kodovi,
- b) Škole i industrijski kapitalizam,
- c) Ideologija i kulturna reprodukcija.

2.15. Sociologija znanja i ideologija

2.15.1. Znanje i znanost

- a) Relativnost znanja i promjene računanja vremena,
- b) Znanje kao društvena institucija,
- c) Znanost
  - Društvena uvjetovanost znanosti,
  - Znanost, zajednica i etos znanosti,
  - Normalna i revolucionarna znanost, pojam paradigme.

2.15.2. Ideologija

- a) Nastanak pojma "ideologija",
- b) Različita shvaćanja ideologije,
- c) Uloga ideologije,
- d) Ideologije u suvremenom društvu.

2.16. Populacija, urbanizacija i ekologija

2.16.1. Demografski trendovi, prirodni rast pučanstva, mortalitet, fertilitet i socijalni ustroji, demografska eksplozija.

2.16.2. Urbanizacija: nastanak i rast gradova, moderni gradovi

- a) Teorije urbanizma: čikaška škola, Lefebvre Castelks.

2.16.3. Ekologija: priroda i društvo; pojam ekosustava; onečišćenje; modernizacija.

2.17. Nastanak i razvoj sociologije

2.17.1. Društveno-povijesni uvjeti nastanka sociologije.

2.17.2. Osnivači

- a) A. Comte,
- b) H. Spencer,
- c) E. Durkheim,
- d) Weber.

2.17.3. Suvremene teorijske perspektive

- a) Funkcionalizam,
- b) Konfliktne teorije,
- c) Interakcionizam,
- d) Usporedba teorijskih perspektiva u sociologiji.

PROGRAM B (35 sati)

2.1. Sociologija: znanstveni pogled na društvo

2.1.1. Čime se bavi sociologija?

2.1.2. Odnos sociologije prema drugima društvenim znanostima.

2.1.3. Posebnost sociološke perspektive.

2.1.4. Makrosociologija i mikrosociologija.

2.1.7. Sociološka pitanja: činjenična, usporedna, razvojna i teorijska.

2.2. Kako istraživati društvene pojave

2.2.1. Pretpostavke znanstvenoga istraživanja.

2.2.2. Problemi sociologijskoga istraživanja.

2.2.3. Osnovni pojmovi sociologijskoga istraživanja.

2.2.4. Model znanstvenoga istraživanja.

2.2.5. Metode i tehnike sociologijskih istraživanja

- a) Anketa,
- b) Intervju,
- c) Promatranje,
- d) Pokus,
- e) Analiza sadržaja.

2.2.6. Kodeks istraživača.

2.3. Kultura

2.3.1. Sociološka definicija kulture.

2.3.2. Priroda i kultura.

2.3.3. Kultura i društvo.

2.3.4. Značajke i sastavnice kulture

- a) Simboli,
- b) Jezik,
- c) Norme: folkways, mores, tabui, zakoni,
- d) Vrijednosti.

2.3.5. Jedinstvo i mnogostrukost kulture

- a) Kulturne univerzalije,
- b) Razlike među kulturama: etnocentrizam i kulturni relativizam,
- c) Razlike unutar kulture: supkultura i kontrakultura,
- d) Etničke skupine i nacije,
- e) Manjine

- 2.3.6. Kultura i društvena promjena.
- 2.3.7. Kulturna raznolikost u Hrvatskoj i na prostoru bivše Jugoslavije.
- 2.4. Društvo
- 2.4.1. Pojam društvenoga ustroja.
- 2.4.2. Društveni položaji i društvene uloge
- Društveni položaji: pripisani i postignuti društveni položaj,
  - Društvene uloge: idealna i zbiljska uloga, skup uloga, napetosti i sukobi uloga.
- 2.4.3. Društvene skupine i udruge
- Što su društvene skupine?
  - Na čemu se zasnivaju društvene skupine?
  - Tipovi društvenih skupina: primarne i sekundarne; referentne, terapijske skupine,
  - Skupna dinamika: rukovođenje u skupini, skupna gledišta, konformnost,
  - Udruge: formalne i neformalne udruge, ustroj, okolina, upravljanje i odlučivanje u ustroj; birokracija, Weberova analiza birokracije, uloge i disfunkcije birokracije.
- 2.4.4. Društvene institucije
- Osnovne značajke institucija,
  - Osnovne društvene institucije: ekonomske, političke, religijske, izobrazbene.
- 2.4.5. Tipovi društva: lovačka, sakupljačka, nomadska, poljoprivredna, industrijska, postindustrijska.
- 2.4.6. Objašnjenje društvenih promjena: izvori promjena; objašnjenja promjena: cikličke, evolucionističke, konfliktne i funkcionalističke teorije.
- 2.4.7. Društveni pokreti: definicija društvenoga pokreta; tipovi društvenih pokreta: revolucionarni, reformistički, ekspresivni, pokreti otpora; uzroci društvenih pokreta: relativna deprivacija i mobilizacija resursa.
- 2.5. Socijalizacija
- Određenje pojma socijalizacije; nasljeđe i okolina,
  - Čimbenici socijalizacije: obitelj, vršnjaci, škola, crkva, sredstva javnoga priopćavanja, ostale skupine
  - Tipovi socijalizacije: primarna, sekundarna, anticipatorna zrelost, starost.
- 2.6. Socijalna međuzavisnost
- Svakodnevni život kao predmet sociološkog proučavanja,
  - Različiti pristupi izučavanju interakcije: simbolički interakcionizam, dramaturška perspektiva, etnometodologija, teorija socijalne razmjene,
  - Komunikacija,
  - Svakodnevni život u kulturnoj i povijesnoj perspektivi.
- 2.7. Socijalna kontrola i devijantnost
- Funkcionalna osnova normi,
  - Devijantnost kao socijalno određeno ponašanje,
  - Socijalna kontrola,
  - Društvene uloge devijantnosti.

- 2.8. Kolektivno ponašanje:
- priroda kolektivnoga ponašanja, disperzirano kolektivno ponašanje: (glasine, moda, masovna histerija, panika),
  - konvergirajuće kolektivno ponašanje: (gomila; zajedničke značajke gomile: sugestibilnost, deindividualizacija, neranjivost),
  - pretpostavke i objašnjenja kolektivnoga ponašanja.
- 2.9. Socijalna stratifikacija i mobilnost
- 2.9.1. Ljudska društva i nejednakosti: kaste, staleži, klase,
- Dimenzije stratifikacije: moć, bogatstvo, prestiž,
  - Objašnjenja nejednakosti: Marxova teorija stratifikacije, Weberova teorija stratifikacije, funkcionalistička teorija stratifikacije, novija objašnjenja stratifikacija: E.O. Wright i F. Parkin,
  - Oblici i osnove nejednakosti: izobrazba, spol, dob, etnicitet.
- 2.9.2. Socijalna mobilnost
- Oblici socijalne mobilnosti,
  - Socijalna mobilnost u Hrvatskoj.
- 2.10. Obitelj, brak i rodstvo
- Definicija obitelji
  - Uloge obitelji: ekonomska uloga, politička uloga, socijalizacijsko-obrazovna uloga, reproduktivna uloga, religijska uloga,
  - Ustroj obitelji
    - Brak,
  - Problemi i promjene u obitelji
    - Zaposlena žena, razvod braka, djeca, nasilje u obitelji,
    - Alternativni stilovi života: samačko domaćinstvo, kohabitacija, samohrani roditelji, homoseksualni parovi, komune.
- 2.11. Religija
- Sociologijsko određenje religije.
Magija i religija.
Uloge religije.
Klasični predstavnici sociologije religije: Marx, Durkheim, Weber.
Vrste religijskih udruga.
Proces sekularizacije.
Religija i društvena promjena.
Religijske zajednice u Hrvatskoj.
- 2.12. Ekonomske institucije i podjela rada
- 2.12.1. Ekonomski sustav: suvremeni ekonomski sustavi, korporativni kapitalizam, svjetska ekonomija i multinacionalne kompanije.
- 2.12.2. Razmjena
- Tradicionalna proizvodnja i razmjena,
  - Tržište.
- 2.12.3. Razvoj tehnologije i društvene posljedice.
- 2.12.4. Tržište radne snage i sindikati; zaposlenost i nazaposlenost.
- 2.12.5. Zanimanja i profesije.
- 2.13. Političke institucije
- 2.13.1. Što je politika?

2.13.2. Moć, vlast i država

- a) Nastanak i društvene osnove države,
- b) Tipovi vlasti: tradicionalna, karizmatička i racionalna,
- c) Modeli moći: marksistički, elitistički i pluralistički,
- d) Demokracija: reprezentativna i participativna,
- e) Političke stranke.

2.13.3. Civilno društvo.

2.14. Izobrazba

2.14.1. Razvoj pismenosti i školstva.

2.14.2. Izobrazba i društvene nejednakosti.

2.15. Sociologija znanja i ideologija

2.15.1. Znanje i znanost

- a) Znanje kao društvena institucija,
- b) Znanost
  - Društvena uvjetovanost znanosti,
  - Znanost, zajednica i etos znanosti,
  - Normalna i revolucionarna znanost, pojam paradigme.

2.15.2. Ideologija

- a) Nastanak pojma "ideologija",
- b) Različita shvaćanja ideologije,
- c) Uloga ideologije.

2.16. Populacija, urbanizacija i ekologija

2.16.1. Demografski trendovi, prirodni rast pučanstva, mortalitet, fertilitet i socijalne strukture, demografska eksplozija.

2.16.2. Urbanizacija: nastanak i rast gradova, moderni gradovi

- a) Teorije urbanizma: čikaška škola, Lefebvre Castelks.

2.16.3. Ekologija: priroda i društvo; pojam ekosustava; onečišćenje; modernizacija.

2.17. Nastanak i razvoj sociologije

2.17.1. Društveno povijesni uvjeti nastanka sociologije.

2.17.2. Osnivači

- a) A. Comte,
- b) H. Spencer,
- c) E. Durkheim,
- d) Weber.

2.17.3. Suvremene teorijske perspektive

- a) Funkcionalizam,
- b) Konfliktne teorije,
- c) Interakcionizam,
- d) Usporedba teorijskih perspektiva u sociologiji.

III. DIDAKTIČKE UPUTE

Nastavu sociologije valja koncipirati na način kako je uobičajeno u zemljama s institucijskom i profesionalno razvijenijom sociologijom. Valja istaknuti nekoliko pitanja, koja čine nužne konceptijske pomake u odnosu na sadašnju praksu poduke u nas.

Najprije, treba obraditi skupine osnovnih pojmova i uobičajenih naziva, koji se rabe u sociologiji, kao što su: vrijednost, norme, položaj, uloga, institucije, struktura, proces, uloga, konflikti, udruga, socijalizacija, interakcija.

Nadalje, posebnu pozornost valja posvetiti dvjema perspektivama, što se obično nazivaju makro i mikroperspektiva. Time se sustavno upozorava na dualnost društvenog života, tj. na to da društvo čine pojedinci, koji su socijalizirane ličnosti.

Globalni fenomeni, kao što su kultura, društvo, religija i sl., pripadaju području makrosociologije, koja sociologiju razlikuje od drugih znanstvenih disciplina. Novija dostignuća u sociološkoj teoriji i istraživanjima dokazuju kako se društvena struktura proizvodi, održava i mijenja odozdo, tj. svakodnevnim mikrodjelovanjem mnoštva pojedinaca. U tematskom smislu, nastavu treba uskladiti s procesima i promjenama, što obilježavaju suvremena društva. Glede toga treba posvetiti pozornost razvoju novih tehnologija i njihovu utjecaju na značenje rada i na društveni ustroj općenito.

S didaktičkoga stajališta, nastava sociologije treba istodobno zadovoljiti nekoliko ciljeva. To su:

a) kognitivni ciljevi (materijalni), tj. stjecanje znanja o društvenim fenomenima i o samoj sociologiji, znanstvenom pristupu društvu i sl.;

b) formativni ciljevi - razvijanje misaonih i izražajnih sposobnosti učenika, uporaba pojmova, kategorija, definicija, sintetiziranje ideja;

c) odgojni ciljevi - razvijanje uvjerenja i ponašanja primjerenih za uključivanje u društvo, poticanje individualnosti, kritičnosti i tolerantnosti, kao osnovnih vrijednosti demokratske kulture, razvijanja svijesti o civilizacijskim, društvenim i socijalnim problemima.

S obzirom na opsežnost programa i predviđeni mali broj sati za njegovo ostvarivanje, preporučuje se osobna procjena nastavniku da osobno procijeni i odredi dubinu (opsežnost) predviđenih tema.